

Beylikler Dönemi Öncesinde Karadeniz’de Uluslararası Ticaret

International Trade in Black Sea Before Beylicates Era

Abdulhalik BAKIR*

Muhammet BERBEROĞLU**

Özet

Coğrafi ve stratejik özellikleri ile önemli bir konuma sahip olan Karadeniz, tarihin ilk dönemlerinden itibaren çevresinde yerleşmiş olan toplulukların hâkimiyet mücadelelerine sahne olmuştur. Her ne kadar bir iç deniz görünümünde olsa bile boğazlar marifeti ile açık denizlere ulaşabilme imkânına sahip olması ve özellikle ipek ticaret yolunun denizle buluşmasını sağlıyor olması önemini artırmıştır. Bu durum sadece kendisine kıyısı olan devletlerin değil çok daha uzaklardan gelen kolonici devletlerin de bu mücadele içerisinde girmelerini sağlamıştır. Karadeniz’in uluslararası ticarete açılmasında kolonici İtalyan devletlerinin yanında Haçlı seferlerinin de önemli oranda tesiri olmuştur. Bunun yanında Moğolların dünya hâkimiyetini hedefleyen yayılmacı ve istilaya dayalı politikaları da ticaret yollarının değişmesine ve 13. yüzyılda Karadeniz’in öneminin artarak uluslararası ticarete doğu-batı ekseninde önem kazanmasına vesile olmuştur. Türklerin Anadolu’yu ele geçirmelerinden sonra Selçuklular da Anadolu ticaretinden pay almak için mücadele ettiler. Özellikle Ceneviz ve Venediklilerin bölgedeki ticarî tekellerinin kırılmasında Anadolu Selçuklu Devletinin rolü büyüktür.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Uluslararası Ticaret, Anadolu Selçuklu Devleti

Abstract

Black Seas become important place due to its geographic and strategic positions. From the earliest times, it had testified struggles for

dominance of many different societies settling around it. Even if it is an inner sea, it has an opportune to reach open seas by the Straits (Marmara and Çanakkale), and especially its possibility to link the Silk Road with sea increased its importance. Its position had caused not only the states having a coast therein, but also colonial ones coming from far away to contend for a struggle amongst them. In addition to Italian colonial states, Crusades also had an important effect for the opening Black sea to international commerce. Besides, the dominance ideas of Mongol Empire based on expansionist and invasive polities had caused the changing of commercial ways and directed the increasing importance of Black Sea in the international commerce during the 13th century to East-West axis. After the invasion of Anatolia by Turks, Seljuks had struggled to take a share from Anatolian commerce. Especially Seljuks had a great role in the decreasing of the Genoese and Venice's monopoly over the Anatolian commerce.

Keywords: Black Sea, International commerce, Anatolian Seljuks State.

Giriş

Karadeniz tarihin ilk dönemlerinden itibaren geniş Asya coğrafyası ve Akdeniz havzası ile Avrupa arasında bir iletişim alanı olmuştur¹. Sahip olmuş olduğu geniş hinterlandı ve aynı zamanda bir iç deniz olmasının yanı sıra boğazlar vasıtası ile dünyaya açılan yönü Karadeniz'i cazibe merkezi haline getirmiştir. Bu durum, Karadeniz'e sınırı olan devletlerin yanı sıra ticaretle uğraşan kolonici devletlerinde buraya bir şekilde girmelerine ve önemli mücadelelerin içinde yer almalarına sebep olmuştur. XII. Yüzyıl öncesinde Karadeniz'e hâkim güç, boğazları elinde bulunduran ve dahası Anadolu'ya kısımda olsa egemen olan Doğu Roma, yani Bizans devleti idi. Ancak bu durumun IV. Haçlı seferinin (1204) sonrasında değiştiğini ve Karadeniz'in uluslararası bir nitelik kazandığını görmek mümkündür². Bu tarihlerde Anadolu'da yıldızı parlayan Anadolu Selçuklu Devleti'nin oluşturmuş olduğu ülke içi ticaret ağının dış açılımlarını gerçekleştirme çabası, bu devletin,

*Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

**Tarih Uzmanı-Trabzon.

1 Aurel Decei, İslam Ansiklopedisi, "Karadeniz" Maddesi, Eskişehir, 1997, c. VI, s. 240.

2 Atalar, M., "XIII. Ve XIV. Yüzyıllarda Karadeniz Ticaretinde Trabzon'un Yeri ve Önemi", Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6-8 Kasım 1998), Trabzon, 2000, s. 131.

Akdeniz de olduğu gibi Karadeniz’de de uluslararası mücadele arenasına girmesine sebep olmuştur. Batının kolonici devletleri yanında, Trabzon Rum krallığı ile de mücadele etmek zorunda kalan Anadolu Selçukluları, Karadeniz sahilinde bulunan Sinop, Samsun gibi önemli merkezleri ele geçirmekle yetinmemiş, Kuzey Karadeniz liman şehirlerine dönük seferler de düzenlemiştir³. XIII ve XIV. Yüzyıllarda Akdeniz’de meydana gelen gelişmelerin Karadeniz’i daha da önemli bir konuma taşıması, buradaki mücadelenin de etkinliğini artırmıştır. Bu çalışmada Karadeniz’in ağırlıklı olarak Selçuklu Devleti döneminde Karadeniz’deki ticarî faaliyetler, taraf olan ülkelerin iç dinamikleri ve o dönemin genel ekonomik ve sosyal gelişmeleri de göz önüne alınarak incelemeye çalışılacaktır. Çalışmanın iç başlıklarını şöyle sıralamak mümkündür: Giriş, Karadeniz’in Adı ve Coğrafi Özellikleri, Türk Devri Öncesinde Karadeniz’de Ticarî Faaliyetler, Türklerin Karadeniz’i Uluslar Arası Ticarete Açma Faaliyetleri, Sonuç, Bibliyografya.

I. Karadeniz’in Adı ve Coğrafi Özellikleri

Kıtalar arası bir iç deniz özelliği gösteren Karadeniz’i, Romalılar “Pontus Euxinus”, Yunanlılar Pontus, İranlılar Pont Ahşana ismiyle adlandırmışlardır. Karanlık ve misafirperver anlamları taşıyan bu kelimeler aslında Karadeniz’in ilkçağlardan itibaren bölge halklarına sunduğu imkânları ifade amacı ile kullanılmıştır. Türk hâkimiyetiyle birlikte, Karadeniz adı ile adlandırılan bu iç deniz, günümüzde “kara”nın siyah anlamında diğer dillere tercüme edilmesi sonucu bugünkü adıyla meşhur olmuştur⁴. Eski Türklerde renklerin aynı zamanda yön ifade etme amacı ile kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda, kara kelimesinin kuzey anlamı taşıdığı da söylenebilir⁵. Büyük deniz adıyla da kaynaklarda rastladığımız Karadeniz, batıda Balkan yarımadası, kuzeyde Kuzey Avrupa’nın güney sahilleri, doğuda Kafkasya ve güneyde Anadolu ile çevrilidir. Bu haliyle Karadeniz’in sahillerinin yarısı Avrupa diğer yarısı da Asya kıtası toprakları içerisinde yer almaktadır. Elips şeklinde olan Karadeniz’in doğusu ile batısı arası (Poti-Burgaz) 1170 km, Güneyi ile Kuzeyi arasında en dar noktası (İnebolu-Kırım) 265 km

3 Sevim, A.-Mercil, E., Selçuklu Devletleri Tarihi, TTK. Yayınları, Ankara, 1995, s. 463.

4 İngilizcede, “Black Sea”, Fransızcada, “Mer Noire”, Almanca’da, “Schwarze Meer”, Rusçada, “Çernoje More”, Arapçada ise “el-Bahrü’l-Esved” diye siyah anlamında kara ve deniz kelimelerinin birleştirilmesi ile isimlendirilmiştir. Bkz. Tuncel, M., “Karadeniz”, DİA., c. XXIV, İstanbul, 2001, s. 386.

5. Tuncel, M., a. g. m., s. 385.

uzunluğundadır. 424.000 km² yüz ölçümüne sahip olan Karadeniz, kuzeyinde Kerç Boğazı ile kendisine bağlanan Azak denizi ile toplam 462.000 km²lik bir alanı kapsamaktadır. Karadeniz diğer iç denizlere oranla derinliği fazla olan bir deniz olmakla birlikte, en derin yeri Sinop'un Ayancık ilçesinin 80 km açığıdır. Buranın toplam derinliği ise 2245 metredir⁶.

Karadeniz Viyana havzasından başlayıp Aral gölü ve Hazar denizine kadar uzanan eski bir denizin jeolojik dönemler içerisindeki değişimlerinin neticesinde oluşmuştur. Günümüz Hazar denizi ile Karadeniz'in birleşik olduğu bu eski deniz, üçüncü jeolojik dönemde bölgenin yükselim göstermesi neticesinde ikiye ayrılmış ve ayrı iki deniz haline dönüşmüştür. Karadeniz'in Akdeniz'le birleşmesinin de bu dönem içerisinde gerçekleştiği bilinmektedir. Bir iç deniz olan Karadeniz'in Akdeniz'le birleşmesi, Akdeniz'in de doğal olan Cebeli Tarık boğazı ile Okyanusa açılması, Karadeniz'i her yönü ile değerli kılmıştır. Karadeniz kıyıları hem kuzeyinde hem de güneyinde dağların denize paralel uzanmasının bir sonucu olarak Ege denizinde olduğu gibi fazla girintili çıkıntılı değildir. Azak denizi ve Odesa körfezi dağları dik olarak kestiğinden, bu tanımlamanın dışında tutulmalıdır. Yine dağların denize paralel uzanmasının bir sonucu olarak Karadeniz ada bakımından Anadolu'yu çevreleyen denizlerin en fakiridir. Karadeniz'de bulunan en önemli adalar Güneydoğu Karadeniz sahillerinde bulunan Giresun adası ile Tuna deltası önünde bulunan Yılan adasıdır. Karadeniz kıyılarında sığ alanlar Ege denizinde olduğu gibi geniş alanları kapsamaz. Kıyıdan yirmi otuz metre açığa gidildiğinde, denizin derinliğinin yüz metreye ulaştığı görülür. Kuzey Karadeniz kıyıları kıta sahanlığı bakımından güney kıyılarına oranla daha geniş alanları kapsar. Özellikle Kerç Boğazı ile Karadeniz'e bağlanan Azak denizinin tamamı kıta sahanlığı içinde bulunup, en derin yeri 14 metreyi geçmemektedir⁷.

Karadeniz, Anadolu'yu çevreleyen denizler içerisinde tuzluluk oranı en düşük olan denizimizdir. Bunun sebebi, iklim koşullarına bağlı olarak yıllık sıcaklık ortalamasının fazla olmaması ve dolayısı ile buharlaşmanın az olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Karadeniz'e dökülen ırmak ve derelerin sayısının fazla olması tuzluluk oranının az olmasının diğer bir sebebidir. Ortalama %10 ile %18 arasında değişen tuzluluk oranının en az olduğu yer Odesa Körfezi'nin kuzey kıyılarıdır. Karadeniz'in dip suları ile

6 Ardel, A., "Karadeniz", İA., c. VII, s. 231.

7 Ardel, A., a. g. m., s. 232-233.

yüzey suları arasındaki tuzluluk oranı da birbirinden farklıdır. 200 metrenin derininde bulunan kısmının tuzluluk oranı yüzey sularına göre daha fazla olup yaklaşık %22 oranındadır. Dip suları ile yüzey suları arasındaki tuzluluk oranındaki farklılık Karadeniz'in canlılık özelliğini de etkilemektedir. Tuzluluk oranlarındaki farklılıktan dolayı dip suları ile yüzey sularının birbirine karışmadığı Karadeniz'de deniz adeta iki katman halindedir. Bu katmanlardan yüzey suları bol oksijen almasına karşılık, 200 metrenin derininde bulunan sular yeterince oksijen alamamaktadır. Bundan dolayı Karadeniz'in 200 metre derininde bulunan sularda zehirli kükürt dioksit gazı oluşmakta ve bazı bakterilerin dışında canlı yaşam ortamının oluşmamasına sebep olmaktadır. Yaz ortalaması olarak 20° ile 26° arasında değişen su sıcaklığı kışın 10° ile 13° arasında bulunur. Kuzeye gidildikçe bu sıcaklık değerleri daha fazla düşer ve bazı yıllarda tuzluluk oranı güney kıyılarına oranla daha düşük seviyede bulunan Azak denizi ile Odesa Körfezi kuzeye doğru donarak Tuna nehrinin ağzına kadar ilerlediği hatta bunlardan kopan parçaların İstanbul Boğazı önlerine kadar ilerlediği vakidir⁸. Karadeniz'in canlılık gösteren yüzey suları balık bolluğu açısından oldukça bereketlidir. Balık çeşitliliği az olmasına rağmen ülkemizin balık tüketiminin %84'ü buradan karşılanır. Bu balıklar arasında en çok avlanamı hamsi olup, toplam avlanan balığın üçte ikisini oluşturmaktadır. Hamsinin yanında mezgit, istavrit, palamut gibi balık türleri çokça avlanmaktadır⁹.

II. Türk Devri Öncesinde Karadeniz'de Ticarî Faaliyetler

İnsanoğlunun emekleme dönemi diye tanımlayabileceğimiz ilk çağlarda gereksinim duyulan iki temel ihtiyacın yerleşim coğrafyasının tespitinde belirleyici unsurlardı. Bunlar yiyecek kaynaklarının bolluğu ve kolay elde edilebilmesi ile her türlü dış tehdide karşı korunma arzusuudur. Bu bağlamda dünya coğrafyası incelendiğinde, insanoğlunun karşısına fazla seçeneğin çıkmadığını görürüz. Karadeniz havzasındaki deniz ürünlerinin çokluğu, geniş ormanlık alanları ve av hayvanlarının bolluğu ile insanoğlunun öncelikli ihtiyaçlarına cevap veriyor olması Karadeniz havzasının ilk çağlardan itibaren yerleşime açılmasını sağlamıştır¹⁰. Karadeniz havzasının özellikle Güney Karadeniz kıyıları geo-stratejik yapısı nedeniyle farklı millet, din ve dile sahip toplulukların bir arada yaşadığı buluşma noktası olarak arkaik

8 Ardel, A., a. g. m., s. 232-235.

9 Tuncel, M., a. g. m., s. 386.

10 Gordon Childe, Tarihte Neler Oldu?, (Çev. Mete Tuncay-Alaaddin Şenel), Alan Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1983, s. 40.

dönemlere damgasını vurmuştur¹¹. Özellikle bu dönemde Anadolu'nun egemen topluluğu olan Hititler, hem seçmiş oldukları yerleşim alanı sayesinde Karadeniz'e egemen bir topluluk haline gelmişler, hem de Asur ticaret kolonileri marifeti ile güney bölgelerine ulaşmışlardır¹².

Karadeniz ilk çağlardan itibaren o dönemin uygar dünyasının ağırlık merkezlerinden biri olan Akdeniz havzasının siyâsî ve ticarî hayatında yer almaya başlamıştır. Nitekim Akdeniz ve onun bir parçası olan Karadeniz, karada oluşturulan ticaret yolları ile doğu ile batının mübadele alanı haline gelmiştir¹³. Karadeniz'in ticarete açılması ile ilgili ilk dönemlere ait bilgiler çok fazla olmasa da, buranın ilk tüccarlarının Yunan kavimleri olduğunu biliyoruz. İ. Ö. 12 ve 11. yüzyıllarda Akdeniz topluluklarından Fenikelilerin de Karadeniz'de seyrüsefer yaptıkları, hatta Pazar yerleri kurarak mübadele yolu ile ticaret gerçekleştirdikleri bilinmektedir¹⁴. İ. Ö. 7. yüzyıl sonrasında Ege kavimlerinden İyonların başlatmış olduğu kolonileşme faaliyetleri, İ. Ö. 5. yüzyılda Karadeniz'i de içine almıştır. Güney Karadeniz kıyılarında kurulan koloniler savunmaya elverişli coğrafyalar üzerinde tahkim edilmiş surlardan oluşmakta idi. Küçük kalelerden oluşan bu kolonilerin kapasiteleri sınırlı olup, içlerinde ancak elli civarındaki muhafızı barındıracak büyüklükte idi. Bunların en güzel örneği Tripolis (Giresun/Tirebolu) kolonisidir. Bunun dışında kuruluş tarihleri kesin olarak bilinmese de; Herakelia Pontika (Karadeniz Ereğlisi), Sesamos (Amasra), Abonou (İnebolu), Sinope (Sinop), Amisos (Samsun), Kotyoro (Ordu), Trabezous (Trabzon) şehirleri ya yeni kurulmuş veya gelen Yunanlı koloniciler tarafından ele geçirilmişti¹⁵. Yerli halkın bilmedikleri malları getirerek ticaret yapan kolonicilere bakışları düşmanca olmamıştır. Hatta ticaretleri ile zenginleşen bu tüccarlar yerli halkın sosyal yaşantısı içerisinde saygın bir yere sahip olmuşlardır. Karşılıklı çıkar ilişkisine dayalı olarak devam eden bu süreç Pers savaşlarına kadar varlığını devam ettirmiştir¹⁶. Yunan kavimlerinin Karadeniz kıyılarına hâkim oldukları bu

11 Erler, M. Y., "Pont Ahşæna (Karadeniz) Mirası Karşısında Türk Stratejisinin Tarihi Zemini Üzerine Bir Değerlendirme", *Uluslar Arası Sosyal Bilimler Dergisi*, Volume 2/6, Winter 2009, s. 225.

12 Mahmut Goloğlu, *Anadolu'nun Milli Devleti Pontus, Cumhuriyetin Ellinci Yılına Armağan*, Ankara, 1973, s. 3.

13 Ardel, A., a. g. m., s. 235.

14 Ardel, A., a. g. m., s. 235.

15 Hind, J. G. F., *Greek Colonisation in the Black Sea Area in the Archaic and Classical Periods*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Cambridge, 1971, s. 1.

16 Erler, M. Y., a. g. m., s. 225.

dönemde Karadeniz ticaretinde önemli gelişmeler olmuş, Karadeniz'in bir çok yerinde kurdukları kolonileri sayesinde Asya'nın farklı bölgelerinden gelen ticaret mallarının batıya taşınmasını tekelleri altına almışlardı¹⁷.

Perslerin İ. Ö. 521 tarihinde Karadeniz bölgesini egemenlikleri altına aldıklarında kıyı kesimde küçük kaleler içerisinde varlıklarını devam ettiren Yunanlı tüccarlarla antlaşmalar imzalayarak, onlara bir takım ticarî imtiyazlar tanıdılar ve bu imtiyazlarla onları kendilerine bağımlı hale getirmişlerdi¹⁸. Ancak tahkim edilmiş kale kentlerde yaşayan Yunan kolonicileri siyasî açıdan bölgeyi egemenlikleri altına alamamışlardır. Hatta yerli halkla içiçe yaşayan Yunan Kolonicileri farklı zamanlarda halkı Pers egemenliğine karşı kışkırtmayı bile başarmışlardır. Ancak İranlı idareciler, bu durumu kısa sürede kendi lehlerine dönüştürerek halkla iyi ilişkiler kurmayı ve bölgede kalıcılıklarını sağlamayı başardılar. Perslerin bölgede oluşturdukları üstünlük, Yunanlıların Karadeniz kolonileri ile olan ilişkilerini büyük bir sekteye uğratmıştır. Buna rağmen Atina güçlü donanmasından kaynaklanan nüfuzunu kullanarak Karadeniz ticaretini sürdürmüş ve bölgeden aldığı hububatı Avrupa'ya taşımaya devam etmiştir¹⁹.

Doksan yıllık bir dönemde Anadolu'da otoritelerini tesis etmiş olan İranlılar, M. Ö. 4. Yüzyılda ortaya çıkan iktidar mücadelelerinin neticesinde bunalımlı dönemler geçirdiler. Karadeniz bölgesinin egemenliğini elinde bulunduran Keyhüsrev Anadolu'da bulunan Yunan kökenli topluluklardan paralı askerlerden oluşturduğu on bin kişilik ordusu ile kardeşi Erdeşir'in üzerine Babil'e yürüdü. Ancak yapılan savaşta öldürülmesi üzerine Pers ordusu Kesenof isminde bir komutanın öncülüğünde Anadolu'ya tekrar geri döndü. Kesenofun dönüş yolculuğunda tutmuş olduğu günlüğü "On Binlerin dönüşü" bölge hakkında önemli ayrıntı bilgileri sunması açısından önem taşımaktadır²⁰. Perslerin iç huzursuzlukları neticesinde merkezi otoritelerinin zayıflaması, Anadolu'da bulunan Pers valilerinin bağımsızlık arayışına girmelerine sebep olmuştur. Bu dönemde, Amasya'da bulunan Mihirdad, idaresi altındaki yerli halkla Yunan Kolonicilerini bir araya getirerek kendi bağımsız devletini oluşturma gayreti içerisine girmiştir²¹.

17 Erler, M. Y., a. g. m., s. 225.

18 Goloğlu, M., a. g. e., s. 31.

19 Mansel, A. M., Ege ve Yunan Tarihi, T. T. K. Yayınları, Ankara, 1984, s. 266.

20 Erler, M. Y., a. g. m., s. 226.

21 Goloğlu, M., a. g. e., s. 47.

İ. Ö. 337 yılında Makedon kralı Filippus'un oğlu İskender, babasından krallığı devraldıktan sonra geniş bir yayılma siyaseti izlemiştir. İ. Ö. 335 yılında Asya seferine çıkan Büyük İskender Hindistan, Orta Asya, Kafkasya, Balkanlar ve Mısır'ı içerisine alan devasa bir İmparatorluğu kurarak Helen Birliğini tesis etti. Yunanca'yı resmi dil olarak kabul eden İskender, imparatorluğunun sınırları içerisinde Yunan kültürünün ve ticaretinin yayılmasına vesile oldu. Karadeniz ticaretinde üstünlüğü elinde bulunduran Yunan kolonicileri bu durumdan olumlu şekilde etkilenmiş ve daha geniş alanlarda ticaret yapma fırsatını elde etmişlerdir²². İskender'in ölümünden sonra devasa imparatorluğu generalleri arasında paylaşıldı. Ancak bu paylaşım sonrasında zayıflayan devlet otoritesini fırsat olarak değerlendiren yerel güçler, bir bir isyan etmeye başlamıştı. Bu durum İskender İmparatorluğunu aralarında paylaştıran generallerin korkulu rüyaları haline gelmişti²³. Bağımsızlık arayışında olan Anadolu'nun yerel hâkimlerinden İranlı II. Mihirdad İ. Ö. 280 yılında Makedon generallerinden Selevsko ile yapmış olduğu savaşta galip gelerek Pontus Krallığının bağımsızlığını ilan etti. Amasya'yı başkent ilan eden II. Mihirdad'ın devleti, Doğu Anadolu, Karadeniz ve Kırım'ı egemenliği altına alarak barışçıl bir dönemin yaşanmasını sağlamıştır²⁴. Ancak bu durum çok fazla devam etmemiştir. Pontus Krallığının sonuncu kralı olan VI. Mihirdad Romalılarla girişmiş olduğu mücadeleyi kaybetmiş ve kaçmak zorunda kaldığı Kırım'da öldürülmüştür²⁵. Böylece Anadolu'da yeni bir dönem, Roma dönemi başlamıştır.

Boğazlara hâkim olan devletlerin Karadeniz ticaretini elinde tutması kaçınılmaz bir gerçektir. Buradan hareketle, Doğu Roma İmparatorluğu da (Bizans), Karadeniz üzerinde etkin bir güç olmuştur²⁶. Ancak buna rağmen Karadeniz, X. yüzyıla kadar hep Akdeniz'in gölgesinde, kendisine kıyısı bulunan ülkelerin yararlanabildiği bir konumda kalmıştır²⁷. Bu dönem

22 Erler, M. Y., a. g. m., s. 226.

23 Kıvanç, E.-Çetin, Y., *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, 1985, s. 113.

24 Goloğlu, a. g. e., s. 47.

25 Umar, B., *Papblagonia*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2007, s. 20.

26 İnalçık, H., Bizans ve Osmanlı örneklerini göstererek Boğazları kontrolü altında tutan her devletin Karadeniz üzerinde hâkimiyet kurmaya çalıştığını, önemli ölçüde de bunu başardığını bildirmektedir. Bkz. Halil İnalçık, "The Question of the Closing of the Black Sea Under the Ottomans" *Archeionpontou*, S. 34, Atina 1979, s. 74.

27 Yuvalı, A., "XIII. Yüzyılda Karadeniz Ticareti", *İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, (1-3 Haziran 1988), Samsun, 1990, s. 236.

içerisinde bölgenin iki önemli ticaret yolundan birincisi, “Büyük Bizans Yolu”, Avrupa içi nehir ve göllerin karayolları ile birbirine bağlanması sonucunda oluşan meşakkatli bir yol idi²⁸. İkincisi ise Büyük Bizans Yolu’nu aynen takip ederek daha ileriye Hazar Denizi’nde İslam dünyası ile buluşmaktaydı. Bu iki yol vasıtasıyla Kuzeyin önemli ticaret malları olan ve İslam dünyasında önemli derecede bir pazarı bulunan başta bal, kürk ve kölelere karşılık, Güneyin baharat, ipek ve değerli taşları mübadele edilirdi²⁹.

Haçlı Seferlerinin doğu ile Batı arasındaki ticareti önemli derecede etkilediği ve Karadeniz ticaretinin gelişmesinde ve canlılık kazanmasında etkili olduğu bilinmektedir³⁰. Bu dönemde, Papalık tarafından siyasî ve ticarî ambargoya tabi tutulan Mısır limanlarının yerini Suriye ve Karadeniz Limanları almaya başlamıştı³¹. Yine anılan dönemde, Karadeniz ticaretinde İtalyan şehir devletlerinin varlığı görülmektedir. Bu devletlerin (Amalfiller, Venedikliler, Pisalılar ve Cenevizliler)³² özellikle 1204’de gerçekleşen IV. Haçlı seferine kadar olan dönemde Bizans’tan önemli ticarî imtiyazlar elde ettiği ve buna dayalı olarak İmparatorluğun egemenlik sahası içerisinde bulunan Suriye, Flitsin ve Kıbrıs’ta ticaret kolonileri kurdukları bilinmektedir³³. Özellikle Venedik tüccarlarının 992 ve 1082 tarihlerinde Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) ile yapmış olduğu ticarî antlaşmalar Karadeniz ticaretinde adı geçen devletin önemli bir üstünlüğü elde etmesini sağlamıştır. Öyle ki yapılan antlaşmalar ile Venedik tüccarları Bizans sınırları içerisinde

28 Bu yol Fin Körfezi Neva nehri, Ladoğa gölü, Volhow nehri, İlmen gölü, İovant nehrine, buradan da kara yolu ile Düne nehrine, tekrar karayolu ile Dyneper nehri üzerinden Karadeniz’e ulaşıyordu. Bkz. Yuvalı, A., a. g. b., s. 236.

29 Yuvalı, A., a. g. b., s. 236.

30 Ostrogorsky, G., Bizans Devleti Tarihi, (Çev. Fikret Işıltan), T. T. K. Yayınları, Ankara, 1986, s. 237.

31 Yuvalı, A., a. g. b., s. 236.

32 İtalya şehir devletleri ile Bizans arasında gelişen ilişkileri temelde üç dönem içerisinde incelemek mümkündür. Başlangıçtan 1204’te İstanbul’da Latin krallığı kurulana kadar geçen birinci dönemde İtalyan devletleri bir yandan Levant bölgesine yayılıp Suriye, Filistin ve Kıbrıs’ta ticaret kolonileri kurmuşlar ve Bizans’ tan önemli ticarî ayrıcalıklar elde etmişlerdi. IV. Haçlı Seferi sonrasında kurulan Latin krallığı döneminde ise (1204-1261) sadece ticarî alanda değil, siyasî alanda da tam bir Venedik hâkimiyeti ve üstünlüğü dönemi yaşanmıştır. Latin krallığının ortadan kaldırılmasından, İstanbul’un fethine kadar geçen dönem de ise Karadeniz ticaretinde Ceneviz üstünlüğü dönemi yaşanmıştır. Bkz. Turan, Ş., Türkiye-İtalya İlişkileri I, Metis Yayınları, Ankara 2000, s. 15-17.

33 Turan, Ş., a. g. e., s. 16.

bulunan her türlü yerde hatta İstanbul'da dahi vergi ödemeksizin her türlü emtia ile serbestçe ticaret yapabilme hakkını elde etmiştir³⁴.

Venediklilerin Bizans'tan ayrıcalıklar elde ettiği dönemlerde ticaret alanında en büyük rakibi olan Cenevizliler halen tam manası ile bağımsızlığını tesis edememişti. Cenevizlilerin tam anlamı ile bağımsızlıklarını elde etmeleri ancak 1099 yılında gerçekleşebilmiştir. Bu yüzden Bizans'la olan ilişkileri Haçlı seferleri sırasında düşmanca başlamıştı. XII. Yüzyılın başlarında Haçlılara katılan Ceneviz donanması Frankların yanında Bizans'a karşı savaş durumunda idi. Bu durum Cenevizlilerin Bizans'tan ticarî imtiyazlar elde etmesini geciktirmiş, Venedik ve Pisalılar'dan sonra ancak bu imtiyazlara mâlik olabilmıştır³⁵. Cenevizlilerle Bizans arsında ilk ticarî antlaşma, 1142 yılında imzalanmıştır³⁶. Bu antlaşma Cenova'lıları tatmin etmediğinden, Papalıktan yardım istenmiş, Papa IV. Andrius ve Alman Kralı Friedrich Barbaros'un girişimleri ile 12 Ekim 1155'te çok daha geniş kapsamlı bir ticaret antlaşması imzalanmıştır³⁷. Yapılan bu ticarî antlaşmalarla, Cenevizliler Bizans toprakları içerisinde geniş ayrıcalıklara, vergi ve gümrük muafiyetine, ayrıca ticaretlerini serbestçe yapabilmeleri için kendilerine tahsis edilen pazar yerlerine sahip olmuşlardı. Böylece Cenevizliler, Venediklilerin Ege denizinin güney kısmına hâkim olmalarına karşın, Galata'dan, Akdeniz, Karadeniz ve hinterlandında bulunan ülkelerle bağlantı kuran deniz ticaret yollarını kontrolleri altına almaya başlamışlardı³⁸.

III. Türklerin Karadeniz'i Uluslar Arası Ticarete Açma Faaliyetleri

Türklerin Anadolu'ya gelerek burayı yurt edinmelerinden sonra, Anadolu tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Burada kurulan Selçuklu Devleti, bölgenin Müslüman ve Hıristiyan kavimlerini birleştirecek bir köprü vazifesi görerek dünya ticaretinin gelişmesine azımsanamayacak derecede bir katkı sağlamıştır. Anadolu'nun fethedilen yerlerinde hızlı bir imar faaliyetine girişen Selçuklular, inşa ettikleri kervansaraylarla Anadolu ticaretini

34 Ostrogorsky, G., a. g. e., s. 331; Turan, Ş., a. g. e., s. 22-23.

35 Turan, Ş., a. g. e., s. 27.

36 Bu antlaşmada gümrük resmi %10 olarak belirlenmiş olduğundan, ticarî mallarda vergi indirimi söz konusu değildir. Bkz. Turan, Ş., a. g. e., s. 27.

37 Antlaşmanın maddeleri için bkz. Turan, Ş., a. g. e., s. 28.

38 Heyd, W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev. E. Z. Karal), T. T. K. Yayınları, Ankara 2000, s. 482,493; Ostrogorsky, G., a. g. e., s. 415, 452; Turan, Ş., a. g. e., s. 28-29.

canlandırmanın gayreti içerisinde olmuşlardır³⁹. İnşa edilen Kervansaraylar yolcu ve tüccarların her türlü ihtiyacını karşılayacak şekilde düzenlenmiş⁴⁰, hiçbir ayırım gözetilmeksizin herkese eşit düzeyde hizmet sunulmuştur⁴¹.

Anadolu'yu Doğu-Batı, Kuzey-Güney yönlerinde kesen ana ticaret yollarının güneyde Akdeniz'e, kuzeyde de Karadeniz'e ulaştığı noktalar başlangıçta Selçuklu idaresi altında değildi. Selçuklu Sultanları kara ticaret yollarını deniz ticaret yolları ile buluşturarak Anadolu'yu uluslararası transit ticaret güzergâhı haline getirmek istiyorlardı. Ülkenin gelişmesi ve refahı için denizlere ulaşmak ve uluslararası ticareti desteklemenin zorunlu olduğu bilinciyle hareket eden Selçuklular, bunun için gerekli önlemleri almaya koyuldular. O dönemde devletin başında bulunan I. İzzeddin Keykavus (1211-1220), Venediklilerle bir antlaşma imzalayarak güneyde Kıbrıs ile Anadolu arasındaki ticarî ilişkileri yoluna koymuştu⁴². Anadolu Selçukluları 1207 yılında Antalya'nın fethiyle de Akdeniz ticaretinde söz sahibi olmaya başlamışlardı⁴³.

XIII. Yüzyılın başlarında İstanbul'da Latin Krallığının kurulması, Trabzon'da Trabzon Rum Devletinin ve İznik Rum Devletinin ortaya çıkışını sağlamıştı. Bu durum Karadeniz ticaretini de önemli derecede etkilemişti. Bu dönemde Kuzey Karadeniz'in önemli liman kentlerinden biri olan Kırım'dan başlayıp İran, Irak ve Suriye'ye uzanan Kuzey-Güney doğrultusunda yoğun bir ticarî faaliyet bulunmaktaydı. Kuzey-Güney yönündeki ticaretin iki önemli limanı olan Trabzon ve Sinop, Karadeniz'den deniz yolu ile gelen ticarî emtianın kara ticaret yolları ile buluşmasını sağlıyordu. İki farklı yönden devam eden Kuzey-Güney ticaret yolu orta Anadolu'nun önemli şehirlerinden Sivas'ta keşişiyordu. Her iki yönden gelen tüccarlar, burada

39 Güçlüay, S., "Anadolu Selçuklu Devleti'nin Ticaret Politikası", Türkler, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, c. VII, s. 365.

40 Selçuklu Kervansarayları bir kompleks olarak inşa edilmiştir. Bu kompleks içerisinde yolculara ücretsiz barınma yemek ihtiyaçlarının karşılanması için aş evi, mescit, nalbant, günümüz emanet hanelerine benzer depolar, araba tamirhanesi, hastane, kütüphane, hamam, eczane, ayakkabı tamircisi, hayvanlar için ücretsiz yem ve yiyecek, ücretsiz tedavi ve ilaç, ticaret sigortası (eşyası kaybolan tüccarın kaybolan eşyasının bedelinin ödenmesi), ölen fakir yolcunun defin masraflarının karşılanması gibi hizmetler sunmakta, sunulan bu hizmetlerin karşılığı bu kervansaraylara ait vakıflardan karşılanmakta idi. Bkz. Yiğit, H., "Sosyal Hizmetler Açısından Selçuklu Kervansarayları", Türkler, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, c. VII, s. 301.

41 Turan, O., Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1996, s. 360.

42 Turan, O., Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1971, s. 283.

43 Sevim, A., Yücel, Y., Türkiye Tarihi, T. T. K. Yay., Ankara 1989, s. 150.

mallarını mübadele ederek geldikleri menzillere takas ettikleri yeni malları ile beraber dönüyorlardı. Bu durum Anadolu Selçuklularına büyük miktarda gelir getiriyordu⁴⁴. Ancak IV. Haçlı seferinin neticesinde ortaya çıkan siyasî durum, anlatmaya çalıştığımız yoğun ticarî faaliyetin bir anda kesintiye uğramasına sebep olmuştur. Öyle ki, Şam ve Irak yönünden gelen tüccarlar bu durumdan dolayı, Sivas'tan ileri geçemez hale gelmişlerdi⁴⁵. Anadolu'da ticarî hayatı canlandırmayı adeta kendilerine hedef seçen Anadolu Selçuklu devleti, Karadeniz'de ortaya çıkan bu durum karşısında sessiz kalamazdı. Bunun için Karadeniz'in tek doğal limanı olan Sinop'un alınması gerekiyordu. Ayrıca Kırım'a ulaşmanın en kısa yolu yine Sinop'un ele geçirilmesi ile mümkün olabilirdi. Bu dönemde Trabzon Rum Devleti ile İznik'te Laskaris'in yeni Bizans Devleti arasındaki mücadele, bölge ticaretinin işlemez hale gelmesindeki önemli etkenlerden birini oluşturuyordu. Selçuklular bu durumdan ciddi anlamda maddî zarar görmeye başlamışlardı⁴⁶. Bütün bu sebepler yan yana koyulduğunda, Sinop'un alınması, Anadolu Selçukluları için bir zorunluluk olmuştur. Daha sonrasında Türklerin Karadeniz'de ticaret yapabilmeleri için, İznik Rum devleti ile Trabzon Rum devleti arasındaki üstünlük mücadelesinden de yararlanmak isteyen Keykavus, önemli bir stratejik konuma haiz olan Sinop üzerine yürümüştür. 1214 yılında Sinop fethedilerek⁴⁷ Selçuklu Devleti topraklarına katılmıştır⁴⁸. Böylece Karadeniz ticaretinde Venedik Cumhuriyetleri ve Rum Devletlerinin yanında üçüncü bir taraf olarak ta Türkler yer almıştır.

1214 yılında Sinop'u kaybeden Trabzon Rum Devleti'nin zayıflaması, Karadeniz hinterlandı ile yapılan yoğun ticarî faaliyetlerindeki üstünlüğünü Selçuklulara kaptırmasına ve bu güzergâhtaki ticaretin fetih sonrasında Sinop vasıtası ile gerçekleştirilmesine sebep olmuştur⁴⁹. Bu yönü ile Sinop, Ege

44 Akdağ, M., Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi I, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 355.

45 İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-Tarih, (Çev. A. Ağırakça-A. Özyayın), İstanbul, 1987, c. XII, s. 87.

46 Turan, O., Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti, s. 280.

47 Sinop'un Türkler tarafından ilk olarak ele geçirilmesi, Çankırı fatihi olarak ta bilinen Emir Kara Tekin tarafından gerçekleştirilmiştir. Osman Turan'a göre, Kara Tekin, Selçuklulardan önce Anadolu'ya gelmiş ve Karadeniz sahillerini fethetmiştir. Bkz. Turan, O., Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 242.

48 İbn Bibi, el-Evamirü'l Ala'ie Fi'l-Umuru'l Ala'ie I, (Çev. M. Öztürk), K. B. Yay., Ankara, 1996, s. 168-175.

49 Ostrogorsky, G., a. g. e., s. 399; Turan, O., Anadolu Selçuklu Devleti Hakkında Resmi Vesikalar, T. T. K. Yay., Ankara, 1986, s. 48-49.

kıyısında bulunan Efes'in oynadığı role benzer bir önem taşıyordu. Çünkü Sinop, Karadeniz'i batıdan doğuya veya güneyden Kuzeye, İstanbul'dan Trabzon'a veya Anadolu'dan Kırım'a gidecek yolcu ve tüccarların uğradıkları bir liman ve ticaret pazarı idi⁵⁰. Ayrıca Sinop'un alınması ile bölgede Rumların oluşturacağı bir koridor engellenmiş, Karadeniz ticaretinden alınacak pay misliyle katlanmıştır. Çünkü o dönem içerisinde deniz yolu ile Rusya'dan gelen ticaret mallarının Anadolu'daki ticaret yolları ile buluşmasını sağlayan iki önemli limandan birisi Selçukluların eline geçmişti. Rusya'dan gelip İran, Irak, Suriye, Mısır ve Kıbrıs'a giden ticarî mallar, yoğunlukla, şap, yün, ipek, mücevherat, çeşitli dokumalar, kereste ve kölelerden oluşmakta idi⁵¹.

Selçukluların Sinop'u fethinden sonra Karadeniz ticaretinde varlıklarını gösterme sürecinde yaptıkları önemli fetihlerden biri de 1223'de Sinop merkez alınarak Kırım'da gerçekleştirilen Suğdak seferidir. Moğolların Kıpçak ülkesine ve Kırım'a akınları bölge ticaretini önemli derecede etkilemiştir. Özellikle Kırımdan gelen tüccarların yağmaya uğramaları Suğdak seferi⁵²'nin temel sebebini oluşturmuştu⁵³. İstiladan ve yağmadan kaçan birçok tacirin başta Sinop olmak üzere Anadolu'ya sığınması⁵⁴, Selçuklu hükümdarı I. Alaeddin Keykubat'ı harekete geçirmişti. Ayrıca Bölge üzerindeki Trabzon Rum devletinin baskısının da kırılma arzusu, bu seferde önemli rol oynamakta idi⁵⁵. Suğdak'ın fethi için gönderilen Kastamonu uç beyi Hüsameddin Coban'ın gayreti neticesinde Suğdak fethedilerek kısa bir süre de Türk-İslam beldesi haline dönüştürülmüştür⁵⁶. Böylece Selçuklular, kırım yarım adasında ilk deniz aşırı limana sahip olmuş, hem de Karadeniz ticaretinde Sinop'tan sonra çok önemli bir stratejik mevki ele geçirerek önemli bir taraf haline gelmiştir.

50 Turan, Ş., Türkiye İtalya İlişkileri I, s. 48.

51 Cahen, Claud, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, (Çev., Yıldız Moran), E. Yayınları, İstanbul 1994, s. 161.

52 1277 yılında yapılan bu sefer Selçukluların ilk deniz aşırı seferidir. Bkz. Kayaoğlu, İ., "Anadolu Selçukluları Devrinde Ticari Hayat", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 24, İstanbul, 1981, s. 362.

53 Gül, M., "XIII.-XV. Yüz Yıllarda Anadolu Türkleri İle Trabzon İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi, Elazığ 2003, c. XIII, s. 425.

54 İbnu'l-Esîr, el Kamil fi't-Tarih, s. 346.

55 Turan, O., "Keykubat I", İA, c. VI, Eskişehir, 1997, s. 649.

56 İbn Bibî, el-Evamirü'l Ala'ıye Fi'l Umuri'l Ala'ıye I, s. 315-316.

Avrupa'nın tüccar devletleri 1176 yılında gerçekleşen Mirykefalon Savaşı⁵⁷yla küçük Asya'nın kalıcı sahiplerinin Türkler olduğunu anlamışlardır. Özellikle Selçukluların XIII. Yüzyılın başlarında gerçekleştirdiği fetihlerle güneyde Antalya'yı alarak Akdeniz'e, kuzeyde de Sinop'u ele geçirerek Karadeniz'e açılması, Bizans'tan ayrıcalıklar elde eden bu tüccar devletlerin Türklerle yakınlaşmak ve elde ettikleri ayrıcalıkları onlara da kabul ettirmek gibi önemli bir uğraş içerisinde girmelerinde etkili olmuştur⁵⁸. Bu uğraş iki taraf arasında geniş hükümler içeren ticaret antlaşmalarının imzalanmasıyla sonuçlanacaktır.

Memluk Devletinin XIII. Yüzyılın ortalarında tarih sahnesine çıkışı ile doğu-batı ticaretinde dengeler yeniden değişmiştir. Memlukuluların Doğu Akdeniz'de etkinliklerini artırmaları, Avrupalı tüccar devletlerin işini zorlaştırmıştır. 1291 yılında Akka'nın Memlukulular tarafından fethedilmesi ile Papalık Memluk Devleti'ne ticarî ambargo uygulamaya başlamıştır. Ambargo neticesinde Akdeniz ticaretinde faaliyet gösteren Venedik ve Cenevizlilerin Karadeniz ticaretine yönelmelerini sağlamıştır⁵⁹. Gerçi Papalığın bütün tedbirlerine rağmen, İtalyan gemicileri kaçakçılık sureti ile Mısır ile ticarete devam ediyordu. Ancak yakalanma korkusu, Venedik tüccarlarının hep korkulu rüyası haline gelmişti. Bu durum Ermenistan-Sivas-Tebriz yolunu canlandırdığı gibi, Karadeniz sahillerinde bulunan limanların da önemini artırmıştır. Çünkü Trabzon Limanı Tebriz'den gelen malların aktarımı için oldukça elverişliydi. Ayrıca Kefe Limanı Rusya ve doğu ticareti için önem kazanmıştı⁶⁰. Bu durumdan en çok faydalanan devlet Anadolu Selçuklu Devleti olmuştur. Çünkü ticaret alanında kurmuş oldukları güçlü teşkilat sayesinde, bölge halklarının birçok ihtiyaç maddesinin aktarımı Anadolu üzerinden gerçekleşmeye başlamıştı⁶¹. Memlukulular ihtiyaç duydukları kereste, demir ve benzeri maddeleri, Avrupa'dan temin edemeyince, Anadolu'ya

57 1176 yılında Selçuklularla Bizans arasında gerçekleşen bu savaşta Bizans ağır bir yenilgiye uğratılmış ve Malazgirt'ten sonra Anadolu'nun tapusunun Türkler tarafından elde edilmesini sağlamıştır. Bkz. Sevim, A.-Merçil, E., *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 444.

58 Ş. Turan, *Türkiye İtalya İlişkileri I*, s. 129.

59 Atalar, M., "XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Karadeniz Ticaretinde Trabzon'un Yeri ve Önemi", s. 133.

60 Akdağ, M., a. g. e., s. 346.

61 Atalar, M., a. g. b., s. 133.

yönelmişlerdir. Bu yöneliş, Karadeniz ticaretinin gelişmesini ve daha da canlanmasını önemli derecede etkilemiştir⁶².

Karadeniz ticaretinin 13. yüzyıldaki en önemli aktörleri arasında Venedik ve Ceneviz devletleri bulunmaktaydı. IV. Haçlı seferinin yapıldığı 1204 tarihinde, doğrudan İstanbul üzerine yürüyen Latinlerin başını Venedik çekmekte idi. İstanbul'da Rum Krallığının yıkılarak yerine Latin Krallığının kurulması, Venediklileri Karadeniz ticaretinde oldukça güçlü bir konuma getirmişti⁶³. Bu dönemde Selçuklular, Anadolu'daki ticarî hayatı, dolayısı ile Akdeniz ve Karadeniz ticaretini geliştirme adına Venediklilerle 1220 tarihinde bir dostluk antlaşması imzalamıştı. Bu antlaşmaya göre, Venedik ve Selçuklu tüccarları karşılıklı olarak birbirlerinin ülkelerinde serbestçe ticaret yapabilecek, Venedikliler, Selçuklu ülkesinde yapacakları ticarete gümrük vergisi olarak % 2 lik bir vergi ödeyeceklerdi. Ayrıca her ne sebeple olursa olsun, zarara uğrayan ticaret gemileri ve malları karşılıklı olarak tazmin edilecekti⁶⁴.

Cenevizlilerin bölge ticaretinde üstünlüğü Venediklilere kaptırdığı bu dönemde, Cenevizliler İznik Kralı Laskaris'in yanında yer almıştır. Laskaris, Cenevizlilerle anlaşarak Latinlere karşı mücadeleye girişmiş ve Cenevizlilerin yardımı ile İstanbul'da kurulan Latin Krallığına son vererek Bizans'ın yeniden ihyasını sağlamıştı⁶⁵. Cenevizliler bu yardımlarının karşılığını 1261'de imzalanan antlaşma ile fazlası ile almışlardı. İmzalanan antlaşma ile Bizanslılar, Cenevizlilere önemli ticaret merkezlerinin kapılarını açmanın yanında, 1453 yılına kadar devam edecek dönemde Karadeniz'de Ceneviz üstünlüğü döneminin de başlangıcını sağlamışlardı⁶⁶.

Cenevizlilerin Karadeniz'e açıldıklarında, Karadeniz'i hâkimiyetleri altına alabilmelerini sağlayacak iki önemli menzile yönelmişlerdir. Bunlar, Kuzey Karadeniz kıyısında bulunan Kırım ve Anadolu'nun kuzey sahilleri olmuştur. Öyle ki, Anadolu'nun kuzey sahilleri Asya ile Avrupa arasındaki kara ticaret yollarının kuzey kollarının denize çıkış noktalarını oluşturuyordu. Kırım ise Deşt-i Kıpçak arazisinin değerli kürk ve köle ticaretinin denizle buluşmasını sağlayan önemli bir konuma haizdi. Özellikle Suriye yolunun

62 Akdağ, M., a. g. e., s. 346.

63 Ostrogorsky, G., a. g. e., s. 391.

64 Turan, Ş., a. g. e. s. 121.

65 Ostrogorsky, a. g. e., s. 417.

66 Bu antlaşma Nifeo: Kemal Paşa antlaşması olarak bilinmektedir. Geniş bilgi için bkz. Turan, Ş., a. g. e., s. 36.

XIII. Yüzyılda Avrupalılara kapanmasından sonra Karadeniz ticaretinin bu önemli menzilleri çok daha fazla değer kazanmıştır⁶⁷. Karadeniz ticaretinin güzergâhı hakkında önemli bilgiler veren W. Heyd, Yakın-Doğu ticaret mallarının, Amu-Derya diyarlarından Hazar denizine geldiğini, buradan gemilere yüklenerek Aras'ın kaynağına doğru çıktığını buradan da Karadeniz'i aştığını belirtir⁶⁸.

1261'de imzalanan "Kemal Paşa" antlaşması ile Karadeniz'de üstünlüğü ele geçiren Cenevizlilerden sonra, Venedikliler de, Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleoloğ'un Cenevizlilerle arasının açık olmasını değerlendirmiş ve elde ettiği ticarî imtiyazlarla 1263 yılında Karadeniz'e çıkma hakkını elde etmişti. Karadeniz'e çıkan Venedikliler, hububat yönünden zengin olan Kırım'a yönelmişlerdir⁶⁹. İlk kolonilerini Azak denizi kıyılarında bulunan Tana'da kuran Venedikliler daha sonrasında Trabzon'da da bir koloni tesis etmişlerdi⁷⁰. Bizans'tan ticarî imtiyaz elde eden Venedikliler ile Cenevizliler, Karadeniz ticaretinde sürekli yarış halinde ve çoğu kez çekişme içerisinde idiler. Bu yarıştan Cenevizlilerin, Venediklilere oranla daha üstün bir konum elde ettikleri ve önemli ticaret kolonilerine sahip oldukları bir gerçektir. Öyle ki Finegonya (Kefken), Amastrist (Amasra), Sinope (Sinop), Amisos (Samsun), Vatiza (Fatsa), Trabezus (Trabzon) ve Kırım Cenevizlilerin elinde önemli ticaret kolonilerini oluşturmakta idi⁷¹. Buraların elde edilebilmesi ve Karadeniz ticaretinin tamamına sahip olunabilmesi için, bahsi geçen iki devletin özellikle XIII. yüzyıl sonları ve XIV. Yüzyıl başlarında ciddi mücadelelerin içerisinde girmelerine sebep olmuştur⁷².

Anadolu Selçukluların da taraf olduğu Karadeniz ticaretinin uluslararası ticarete açılmasında Moğolların da önemli derecede etkisi olmuştur. Öyle ki, Cengiz Han'ın kurmuş olduğu Moğol Devleti 13. Yüzyılın ortalarına doğru hemen hemen bütün Asya'yı içine alacak şekilde genişlemişti. Cengiz Han, ülkesi sınırları içerisinde ticaretin gelişmesi için önemli gayretler sarf etmiştir. Komşusu olan Harzemşah Devleti hükümdarı Alâeddin Muhammed'e elciler göndererek iki ülke arasında ticaret yapan tüccarlara her

67 Turan, Ş., a. g. e., s. 46-52.

68 Heyd, a. g. e., s. 6, not 28.

69 Turan, Ş., a. g. e., s. 61.

70 Yuvalı, A., a. g. b., s. 236.

71 Yuvalı, A., a. g. b., s. 236.

72 Ostrogorsky, G., a. g. e., s. 486.

türlü kolaylığın gösterilmesini istemiştir⁷³. Ayrıca Moğolların geliştirdiği ve devlet sermayesine dayalı bir çeşit ticaret ortaklığı sistemine dayanan “Ortaklık” müessesesinin oluşturulması Moğol ülkesinde ticaretin gelişmesinde etkili olmuştur. Bu durum tüccarların dini yaşantılarına hoşgörü ile yaklaşılması, ülke sınırları içerisinde yaşayan her topluluğun kendi dilini serbestçe konuşabilmesi⁷⁴ Moğol egemenliği altında bulunan toprakların uluslararası ticarete açılmasını sağlamıştır. Ayrıca tüccarların olmazsa olmazı olan güvenlik meselesi, aktif olarak işleyen posta teşkilatı⁷⁵ ve vergilerdeki kabul edilebilir oranların düzenlenmesi de, Moğollar tarafından gerçekleştirilmişti. Bunun yanında Moğolların Karadeniz’in kuzeyine gelmeleri bölgede siyasî istikrarın oluşmasını sağlamış, bu durum doğu-batı ilişkilerinde Karadeniz’in ön plana çıkmasını gerçekleştirmiştir⁷⁶.

Moğolların 1243 yılında gerçekleşen Köseadağ Savaşı ile Anadolu’nun önemli bir kısmını egemenliği altına alması, Anadolu’da her yönü ile yeni bir dönemin başlangıcı oluşturmuştur. Anadolu’nun önemli kentleri arasında yer alan Sivas, Kayseri ve Erzurum Moğollar tarafından istila edilmekle kalmamış, aynı zamanda yağmalanarak talan edilmiştir⁷⁷. İki ülke arasındaki ticarî ilişkiler 1243 yılında yapılan antlaşma ile şekillenmiştir. Yapılan antlaşmada, Moğollar Selçukluların iç işlerine karışmayacak, buna karşılık Selçuklular, Moğol tabiiyetini kabul edecek ve yıllık 360.000 dinar para ile belirli bir miktarda köle, at, koyun ve değerli malları Moğollara verecekti. Ayrıca Moğol elçilerinin geliş gidiş ve ağırlama giderleri de Selçuklular tarafından karşılanacaktı⁷⁸. Bu durum, Selçukluların ekonomik anlamda ciddi

73 Yuvalı, A., a. g. b., s. 235.

74 İmparatorluk sınırları içerisinde her kavim kendi dilini koruduğu için, Moğolca’nın yanı başında Türkçe, Farsça, Ermenice, Süryanice, İbranice, Tibetçe, Çince vb. diller serbestçe konuşuluyordu. Bu diller bir tür yönetim dili olarak kabul gördüğünden, bağımlı kavimlere kendi dillerinde yazılmış yarılg’lar veriliyordu. Bunu sağlamak için de sarayda bu dillerin çevirmenleri görevlendirilmişti. Bkz. Turan, S., Türkiye İtalya İlişkileri I, s. 129.

75 İlhanlıların “Yam” adı verdikleri posta teşkilatı hızlı haberleşmeyi sağlamayabilmek için karayollarının ve köprülerin inşasını sağlamış, bu durum kara ticaretinin gelişmesine önemli derecede destek olmuştur. Bkz. Togan, Z. V., Umumi Türk Tarihine Giriş I, İstanbul, 1946, s. 302.

76 Yuvalı, A., a. g. b., s. 235. Moğolların Doğu ve batı üzerindeki tesirleri için bkz. John Andrew Boyle, “Son Barbar İstilacılar (Moğol Fetihlerinin Doğu ve Batı Üzerindeki Etkisi)”, (Çev. Abdulhalik Bakır-Pınar Ülgen), Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler II, Ankara, 2008, s. 761-774.

77 İbn Bibi, el-Evamirü’l Ala’iye fi’l Umuru’l Ala’iye I, s. 520-530.

78 Erdem, İ., “İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadi Boyutu (1243-1258)”, Tarih Araştırmaları Dergisi, c. XIV, Sayı: 38, Ankara, 2005, s. 54.

zorluklar içerisine girmesi anlamına geliyordu. Ayrıca Moğol baskısından kaçan Türkmen toplulukları, Moğolların tesirlerinin daha az hissedildiği ülkenin batı sınırlarına yönelmesine ve bu durumun Anadolu tarihinde yeni bir dönemin “Beylikler” döneminin başlamasında da etkili olmuştur⁷⁹. Dolayısı ile Anadolu'daki siyasî birliğin de parçalanması anlamına geliyordu. Moğollarla antlaşma yapılmasından sonra kısmide olsa sükûnetin sağlandığı Anadolu'da, işlemez hale gelen ticaret yolları tekrar canlanmaya, ekilmeyen topraklar tekrar işlenilmeye başlanılmıştı. Ancak tahribat ve Moğolların vergi talepleri o kadar çoktu ki, Selçuklular eski günlerine bir daha dönemeyeceklerdi. Bu durum Selçukluların Moğol hâkimiyetine girişinden başlayarak yıkılışına kadar devam etmiştir. Vesayet sistemini benimseyen Moğollar, Selçukluları uzaktan kendilerine sadık devlet adamları marifeti ile idare etmişlerdi⁸⁰.

Moğol istilasının ortaya çıkarttığı Türkmen göçlerinden rahatsızlık duyan Bizans'ın İlhanlı yaklaşmasından istediği sonucu alamayışı, bu devleti, Memluklulara yakınlaştırmıştır. Bu yaklaşma 1263 yılında İstanbul'a gelen Memluk elçileri ile imzalanan antlaşma ile resmileşmiştir. Antlaşma gereği Memluklulara ait ağır tonajlı gemiler İstanbul boğazından serbestçe geçebilecek⁸¹. Bu durum Anadolu Selçuklu devletinin elinde bulundurmuş olduğu Kuzey-Güney doğrultusundaki ticaretin zayıflamasına ve bu ticaretin önemli aktarım merkezlerinden olan Sinop ve Samsun'un önem kaybetmesine vesile olmuştur. Ancak İlhanlıların baskısı ile yapılan antlaşma uzun süreli olmamış, Anadolu ticareti açısından önemli kayıplara vesile olacak bu durum ortadan kaldırılmıştır⁸².

Moğolların Asya'daki yayılma hareketi, Karadeniz ticaretinde ortak çıkarları olan devletlerin yaklaşmasını ve dolayısı ile iki önemli blok'un ortaya çıkışını sağlamıştır⁸³. Bizanslılar, Anadolu'da Moğol istilası sonrasında ortaya çıkan Türkmen akınlarından kurtulabilmek için İlhanlılarla yakınlaşmışlardır. Latinlerin İstanbul'dan uzaklaştırılmasında, Bizans'a destek veren ve karşılığında önemli ticarî ayrıcalıklara kavuşacak olan Cenevizliler de,

79 Heyet, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, c. VIII, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989, s. 485.

80 İbn Bibi, el-Evamirü'l Ala'ıye Fi'l Umuru'l Ala'ıye I, s. 542.

81 Yuvalı, A., a. g. b., s. 237.

82 Yuvalı, A., a. g. e., s. 237.

83 Yuvalı, A., “XIII. Yüzyılda Önasya'daki Siyasî Bloklaşma”, Türk Kültürü Dergisi, Sayı: 262, Ankara 1985, s. 114.

bu bloğun içerisinde yer almıştı⁸⁴. Bu bloğun karşısında, İlhanlıların bölgede yenemedikleri tek güç olan Memlukler ve Memluk ordusunun ücretli askerlerinin kaynağı olan Altın Ordu devleti olmuştur. Ayrıca köle ticaretinin en önemli taşıyıcısı olan Venediklilerden oluşan blok da yer almakta idi. Altın Ordu-Memluk devletlerinin yakınlaşmasında, Altın Ordu devletinin İslam'ı kabulü ve İslam Halifesinin Mısır'da bulunuyor olmasının da etkili olduğu söylenebilir⁸⁵. Oluşan bu bloklar, Karadeniz ticaretinin uluslararası ticarete açılmasında önemli derecede etkili olmuştur⁸⁶.

Karadeniz ticaretinin canlanmasında sadece Papalığın Mısır'a dönük uyguladığı ticarî ve siyasî ambargonun etkili olduğunu söylemek yanlış olur. Çünkü Karadeniz havzasına etki eden önemli siyasî güçlerden biri de, Altın Ordu Devletidir. Özellikle bölgedeki siyasî istikrarı temin etmeleri ve aynı zamanda ticareti teşvik edici önlemlerin yanında, tüccarın güvenliğini sağlamaları bu açıdan önemlidir⁸⁷. XIII. Yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan Altın Ordu-İlhanlı politik rekabeti, Kefe-Trabzon-Tebriz ticaret yolunun önem kazanmasını sağlamıştır. Bu ticaret yolu üzerinde bulunan başta Trabzon limanı olmak üzere, sahil boyunca uzanan Samsun, Sinop ve Amasra limanları, Trabzon-Kefe-Tana yolu üzerinde batı ve güneyden gelen deniz tüccarları için uğrak merkezi olmuştur⁸⁸. Bu durum Karadeniz ticaretinin canlanmasına büyük katkı sağlamıştır.

Moğol istilası öncesinde Anadolu Selçuklularının Karadeniz ticaretinden üç temel beklentileri vardı. Bunlardan birincisi, Kuzey Karadeniz bölgelerinden gelen ticarî emtianın Anadolu üzerinden geçmesini sağlamak, böylece bu transit geçişten gümrük vergisi almaktı. Onların ikinci önemli beklentileri ise iç piyasada ihtiyaç duyulan değişik ihtiyaç maddelerini karşılamaktı. Üçüncüsü ise güney Karadeniz sahillerini ellerinde bulunduran Rumları hem ekonomik hem de siyasî açıdan kontrol altında tutabilmektir⁸⁹. Öyle ki bölgede ticaret yapan Müslüman tüccarlar, Selçuklunun egemenliğinde bulunan Samsun ve Sinop gibi limanları tercih ederken, gayrimüslim tüccarlar daha ziyade Trabzon limanını kullanmakta idi. Bu

84 Yuvalı, A., "XIII. Yüzyılda Karadeniz Ticareti", s. 237.

85 Yuvalı, A., a. g. e., s. 236-237.

86 Yuvalı, A., a. g. e., s. 236-237.

87 Erdem, İ., a. g. e., s. 53.

88 Atalar, M., a. g. b., s. 132.

89 Polat, M. S., Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları'nda İçtimai ve İktisadî Hayat, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Merkezi, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1997, s. 177.

durum Trabzon Rum Krallığı'na ekonomik yönde önemli derecede katkı sağlıyordu. Ayrıca Rum krallığı, Karadeniz ticaretinde üstünlüğü elde edebilmek için fırsat buldukça Selçuklunun egemenliğindeki Samsun ve Sinop'a akınlar düzenlemekte idi. Bu durum Selçukluları rahatsız etse de, Rum krallığı için vazgeçilmez bir mücadele olmaktaydı. Çünkü bu dönemde ihtiyaç duydukları buğdayı dahi, Rusya'dan ithal yoluyla temin etmek zorunda kalıyorlardı⁹⁰.

Selçukluların Karadeniz ticaretinde önem verdiği güney Karadeniz kıyılarında bulunan liman şehirlerinin yanında, toplama ve dağıtım merkezi konumunda olan Kayseri, Sivas, Erzurum, Diyarbakır, Harput ve iç kesimde kalan Konya, Aksaray, Ankara gibi şehirler de önem kazanmıştır. Bu şehirler, batılı tüccarların doğu ile olan ticaret yollarının uğrak noktaları idi. Bir kısmı da ana dağıtım merkezi olarak faaliyet gösteren merkezlerdi⁹¹. Özellikle bu şehirlerden Sivas, Karadeniz üzerinden gelen ticaret mallarının toplanma ve dağıtım merkezi olması hasebi ile ayrı bir konuma sahipti. Buraya kuzeyden gelen ticarî emtianın güney memleketlerine dağıtımını Sivas üzerinden gerçekleştiriyordu⁹². Anadolu'ya Rusya ve Kırım'dan getirilen ticaret malları arasında kürk ve köle önemli yer tutuyordu. Bizans döneminde başlayan köle ticareti, Anadolu Selçukluları döneminde de devam etmiştir. Anadolu'da köle ticaretinin en yoğun yapıldığı merkez yine Sivas şehriydi. Genellikle Trabzon, Samsun ve Sinop'tan karaya çıkartılan köleler, ticaret yollarını takip ederek Sivas'a ulaşır ve buradan da çeşitli ülkelere pazarlanırdı. Bu ülkeler arasında Eyyübî ve Memluk devletleri en önemli alıcı devletler konumundaydılar.⁹³

Karadeniz ticaretinde Anadolu sadece transit ticaret yollarının geçtiği bir güzergâh değil, aynı zamanda bir çok ürünün de ihraç merkezi konumundaydı. Bu ürünler arasında ağırlıklı olarak şap, demir ve bakır madenleri yer almakta⁹⁴, ayrıca gümüş ve altın madenleri de ihraç ürünü olarak değerlendirilmekte idi. Özellikle Gümüşhane'de bulunan altın ve gümüş madenleri, bu ticarete önemli bir yer tutuyordu. Ayrıca Trabzon'un güneydoğusunda yer alan İspir'de de, altın madeni bulunmaktaydı⁹⁵.

90 Yakubovski, A. Y., *Altın Ordu ve Çöküşü*, T. T. K. Yayınları, Ankara, 2000, s. 11.

91 Akdağ, M., a. g. e., s. 346.

92 Gökbel, A., *Kıpçak Türkleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000, s. 101.

93 Atalar, M., a. g. b., s. 134.

94 Atalar, M., a. g. b., s. 134.

95 Bakır, Abdulhalik, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madencilik ve Maden Sanayi*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2002, s. 117.

Anadolu'nun iktisadî ve içtimai yapısına önemli derecede etki eden Moğol istilası sonrasında zor dönemler yaşayan Selçuklular, Karadeniz ticaretine dair beklentilerinden vazgeçmemişlerdir. Özellikle Sinop merkezli olarak kurulan Pervane oğulları döneminde Karadeniz ticaretine hâkim olma mücadelesi veren Ceneviz ve Venediklilere karşı adı geçen Türk beyliğinin önemli mücadeleleri olmuştur. Beyliğin son beyi Gazi Çelebi'nin Cenevizlilerle olan mücadelesi bu anlamda önem taşımaktadır⁹⁶. Bilindiği üzere sonraki yüz yıllarda da önemini hiç kaybetmeyen Karadeniz, Osmanlı'nın güçlü hükümdarı Fatih Sultan Mehmet tarafından tamamen bir iç deniz haline getirilmiş ve dünya ticaretine kaynaklık etmeye devam etmiştir. Burası geçmişte olduğu gibi, günümüzde de önemini korumaya devam etmektedir.

Sonuç

Hazırlamış olduğumuz bu çalışmada, Karadeniz ticaretinin tarihsel süreç içerisinde yaşanan serüveninin, 13. yüzyıla kadar olan kısmını ana hatları ile ortaya koymaya çalıştık. Bu serüvenin en yoğun ve canlı dönemi olan 12 ve 13. yüzyıllarda, Karadeniz'in uluslararası ticarete açılmasında yalnızca bir olayın değil, birçok olayın sonuçlarının bir özeti olarak tezahür ettiğini gördük. Özellikle 11. yüzyılda başlayıp sonraki yüzyıla kadar devam eden Haçlı Seferleri bu tezahürün önemli dayanağını oluşturmuştur. Ancak bu seferler öncesinde de Karadeniz'in yoğun bir ticari faaliyetin hep merkezinde olduğunu söylemek yanlış olmaz. Öyle ki Karadeniz, Tarihin ilk dönemlerinden itibaren Akdeniz havzası, Avrupa ve Asya arasında önemli irtibat merkezlerinden birisini teşkil eder. Karadeniz'e bu özelliğini, açık denizlere ulaşımını sağlayan boğazları ve geniş hinterlandı sağlamıştı. Bu durum sadece Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin değil çok daha uzak coğrafyalardan gelen kolonici devletlerin de hâkimiyet mücadelesine girmelerinde etkili olmuştur. Bu yönü ile Karadeniz, ilk çağlardan itibaren o dönemin uygar dünyasının ağırlık merkezlerinden biri olan Akdeniz havzasının siyasî ve ticarî hayatında yer almaya başlamıştır. Karadeniz'in dünya ticaretine açılması her ne kadar 13. yüzyılın siyasî ve ekonomik olaylarının sonuçlarına bağlansa da, gerçekte Karadeniz taşıdığı özelliklerin neticesinde tarihin ilk dönemlerinden itibaren uluslararası ticarete açıktı. Nitekim İ. Ö. 12. yüzyılda Fenikelilerle başlayan bu süreç yine İ. Ö. 5 yüzyılda Ege Kavimlerinin Kolonizasyon hareketinin önemli merkezlerinden birini

96 Varlık, M. C., "Pervaneoğulları Beyliği", *Doğuştan Günümüze İslam Ansiklopedisi*, c. VIII, İstanbul, 1989, s. 595.

oluşturmuştur. Güney Karadeniz kıyılarında kurulan Herakelia Pontika (Karadeniz Ereğlisi), Sesamos (Amasra), Abonou (İnebolu), Sinope (Sinop), Amisos (Samsun), Kotyoro (Ordu), Trabezous (Trabzon) gibi şehirler bu koloni hareketinin dolayısı ile yoğun bir ticari faaliyetin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Roma döneminde Akdeniz Karadeniz'e oranla çok daha yoğun bir ticari faaliyetin merkezi olmasına rağmen, bu durum Haçlı Seferleri ile önemli derecede değişime uğramıştır. Öyle ki bu seferlerin neticesinde Papalığın Akdeniz ticaretinde bazı devletlere karşı uygulamış olduğu ticarî ambargo, Avrupa'nın tüccar devletlerini, Akdeniz'in sıcak sularından buranın soğuk sularına yöneltmiştir. Bu durum Karadeniz'in bahsedilen yüzyıllarda doğu ile batı arasında bir ticaret köprüsü olmasını sağlamıştır. Bu ticaret köprüsünün kurulmasında ağırlıklı görev alan devletler, hiç şüphesiz doğu ile batı arasındaki ticaret mallarının taşınmasını gerçekleştiren İtalya'nın denizci toplulukları Venedik ve Cenevizler olmuştur. Bu iki denizci topluluğun Karadeniz ticaretinden daha fazla pay alabilme mücadelesi, Karadeniz'de ilk çağlarda Rum kolonicilerinin başlatmış olduğu koloni faaliyetlerinin yeniden canlanmasına ve Karadeniz'in kuzey ve güney kıyılarında bulunan birçok liman şehrinin adı geçen devletler tarafından kolonileştirilmesine sebep olmuştur.

Türklerin Anadolu'daki serüvenleri, 1071 yılı sonrasında devletleşme sürecine girmiştir. Bu sürecin en önemli aktörü ise Anadolu Selçukluları olmuştur. Anadolu'yu baştan başa kervansaraylarla donatan Selçuklular, aynı zamanda ticarî sigorta anlayışını geliştirerek hâkimiyet sahası içerisinde yer alan topraklarında ticaret yapmayı çok daha güvenli hale getirmişlerdir. Bu durum Selçuklular dönemi Anadolu'sunu uluslararası ticaretin doğu-batı, kuzey-güney yönünde transit geçiş güzergâhı haline getirmiştir. Ayrıca Anadolu'nun farklı yerlerinde yabancı (ğ) adı altında kurulmuş olan uluslararası ticaret panayırlarında farklı coğrafyaların ticarî emtiası yanında farklı kültürlerin de bir araya gelmesini sağlamıştır. Ticarî hayatın gelişmesinde bunca caba harcayan Anadolu Selçuklularının, Karadeniz'in uluslararası ticarete açılması sürecinde duyarsız kalmaları mümkün değildi. Bu süreç içerisinde, Selçukluların Karadeniz'de en önemli rakipleri, 1204'de İznik ve Trabzon'da kurulan Rum devletleri ile İtalya'nın kolonici devletleri idi. Selçuklular Güney Karadeniz kıyısını bir uçtan diğerine ele geçirmeyi hedefleyen Rum devletlerinin rekabetinden yararlanarak 1214 yılında Sinop'u fethederek Karadeniz ticaretinde bahsedilen devletlerin yanında üçüncü bir

taraf olarak yerlerini almışlardır. Selçuklu devleti anılan şehre, Antalya'da olduğu gibi, büyük sermaye sahibi tüccarları yerleştirerek ticarî mübadeleleri kolaylaştırmayı hedeflemiştir. Sinop'un fethini deniz aşırı Suğdak'ın fethiyle birleştiren Selçuklular, Karadeniz'deki varlıklarını güçlendirmenin yanında, rakipleri olan Trabzon Rum devletine de önemli ölçüde üstünlük sağlamışlardır.

Tarihi süreç içerisinde hep kara devletleri olarak teşekkül eden ve ticaretlerini kervanlar yoluyla gerçekleştiren Türkler, Anadolu'da denizle buluşunca, bu özelliklerinden vazgeçmiş değillerdi. Sahillerde kurulan beyliklerden Çaka Beyliği gibi denizci topluluklar istisna tutulursa, Selçuklular dâhil birçok kara devleti geçmişte olduğu gibi, anılan özelliklerini devam ettirmişlerdir. Anadolu Selçukluları, Venedik ve Cenevizler gibi gemilerle deniz ticareti yapmamışlardır. Selçukluların yaptığı iş, limanlarına gelen ticarî emtianın ülke sınırları içerisinde mübadele ve naklinin güvenle yapılmasını temin etmekten ibaretti. Zaten daha önce de belirttiğimiz gibi, Selçukluların, Karadeniz ticaretinden üç temel beklentileri vardı. Bunlar; Kuzey Karadeniz bölgelerinden gelen ticarî emtianın Anadolu üzerinden geçişini sağlayarak bu transit geçişten gümrük vergisi almak, iç piyasada ihtiyaç duyulan değişik ihtiyaç maddelerini karşılamak ve güney Karadeniz sahillerini ellerinde bulunduran Rumları hem ekonomik hem de siyasî yönden kontrol altında tutabilmektir. Selçuklular bu yönü ile Karadeniz ticaretinden beklentilerini elde etmişlerdir denilebilir.

KAYNAKLAR

Atalar, Münir, "XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Karadeniz Ticaretinde Trabzon'un Yeri ve Önemi", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, (6-8 Kasım 1998), Trabzon, 1999. s. 131-135.

Bakır, Abdulhalik, *Ortaçağ İslam Dünyasında Madencilik ve Maden Sanayi*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2002.

Bilge, Umar, *Pablagonia*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 2007.

Boyle, John Andrew, "Son Barbar İstilacılar (Moğol Fetihlerinin Doğu ve Batı Üzerindeki Etkisi)", (Çev. Abdulhalik Bakır-Pınar Ülgen), *Ortaçağ Tarih ve Medeniyetine Dair Çeviriler II*, Ankara, 2008, s. 761-774.

Cahen, Claud, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Yıldız Moran), E. Yayınları, İstanbul, 1994.

Childe, Gordon, *Tarihte Neler Oldu?*, (Çev. Mete Tuncay-Alaaddin Şenel), Alan Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1983.

Erdem, İlhan, “İlk Dönem Türkiye Selçuklu-Moğol İlişkilerinin İktisadî Boyutu (1243-1258)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. XIV, Sayı: 38, Ankara, 2005, s. 49-67.

Ertop, Kıvanç-Çetin Yetkin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, 1985.

Erler, M. Yavuz, “Pont Ahşaena (Karadeniz) Mirası Karşısında Türk Stratejisinin Tarihi Zemini Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslar Arası Sosyal Bilimler Dergisi*, Volume 2/6, Winter, 2009, p. 224-237.

Goloğlu, Mahmut, *Anadolu'nun Millî Devleti Pontus*, Goloğlu Yayınları, Ankara, 1973.

Gökbel, A., *Kıpçak Türkleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2000.

Gül, Muammer, “XIII.-XV. Yüz Yıllarda Anadolu Türkleri İle Trabzon İmparatorluğu Arasındaki İlişkiler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilgiler Dergisi*, c. XIII, Elazığ, 2003, s.421-437.

Heyd W., *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*, (Çev. E. Z. Karal), T. T. K. Yay., Ankara, 2000.

Hind, J. G. F., *Greek Colonisation in the Black Sea Area in the Archaic and Classical Periods*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Cambridge, 1971.

İbn Bibi, *el-Evâmirü'l-Alâ'îye fi'l-Umuru'l Ala'îye I*, (Çev. M. Öztürk), K. B. Yay. Ankara, 1996.

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, (Çev. A. Ağırakça-A. Özyaydın), İstanbul, 1987.

İnalçık, Halil, “The Question of the Closing of the Black Sea Under the Ottomans”, *Archeionpontou*, S. 34, Atina, 1979, s. 69-81.

Mansel, A. M., *Ege ve Yunan Tarihi*, TTK.Yay. Ankara, 1984.

Ostrogorsky, G., *Bizans Devleti Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), T. T. K. Yay. Ankara, 1986.

Özcan, K., “Anadolu'da Selçuklu Kentler Sistemi ve Mekansal Kademelenme”, *Ortaoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 2, Ankara, 2007, s. 162-178.

Polat, M. Sait, *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçuklularında İktisadi ve İktisadi Hayat*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Merkezi, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1997.

Sevim, Ali-Yücel, Yaşar, *Türkiye Tarihi*, T. T. K. Yay., Ankara, 1989.

Togan, Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş I*, İstanbul, 1946.

Tuncel M., “Karadeniz”, *DİA.*, c. XXIV, İstanbul, 2001, s. 385-390.

Turan, Şerafettin, *Türkiye-İtalya İlişkileri I*, Metis Yayınları, Ankara, 2000.

Turan, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yay., İstanbul, 1996.

Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, T. T. K. Yayınları, İstanbul, 1971.

Turan, Osman, Keykubat I, *İA.*, c. VII, Eskişehir, 1997, s. 646-661.

Varlık, M. C., “Pervaneoğulları Beyliği”, *Doğuştan Günümüze İslam Ansiklopedisi*, c. VIII, İstanbul, 1989, s. 594-595.

Yakubovski, A. Y., *Altın Ordu ve Çöküşü*, T. T. K. Yayınları, Ankara, 2000.

Yiğit, Hülya, “Sosyal Hizmetler Açısından Selçuklu Kervansarayları”, *Türkler*, c. VII Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.

Yuvalı, Abdulkadir, “XIII. Yüzyılda Karadeniz Ticareti”, *İkinci Tarıh Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, (1-3 Haziran 1988), Samsun, 1990, s. 231-239.

Yuvalı, Abdulkadir; “XIII. Yüzyılda Önyasya'daki Siyasî Bloklasma”, *Türk Kültürü Dergisi*, Say: 262, Ankara, 1985, s. 111-120.

Yınanç, M. H., *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1944.